

Причини та умови корупційної злочинності

Шевченко Олександр Васильович,
заступник голови апеляційного суду Київської області

УДК 328.185

В цілому корупційна злочинність – результат перетину системи криміногенних і антикриміногенних факторів, виявлення яких і дослідження питань їхньої взаємодії є необхідною передумовою наукового забезпечення діяльності з протидії корупційній злочинності. Відтак цілком обґрунтованим вбачається визначення завданням кримінології пізнання системи криміногенних і антикриміногенних факторів, ранжування їх за ступенем значущості і впливу на злочинність, встановлення ступеня взаємозв'язку між собою та групами найбільш значущих інших явищ [1]. З огляду на це й вбачаються актуальними питання причин і умов корупційної злочинності як об'єкта кримінологічного дослідження.

Зазначимо, що питання детермінантів корупційної злочинності раніше вже розглядалися такими вченими, як О.Г. Кальман, О.А. Мартиненко, М.І. Мельник, О.С. Новаков, О.В. Ткаченко, І.О. Томчук та іншими. Саме тому метою нашої роботи є кримінологічне дослідження причин і умов корупційної злочинності, а також визначення їх місця у механізмі злочинної діяльності у цій сфері.

Передусім зазначимо, що виявлення причинного комплексу злочинів, у тому числі й корупційної злочинності, безпосередньо позначається на спрямуванні та змісті профілактичної діяльності, що здійснюється у порядку реалізації правоохоронної функції держави спеціально уповноваженими органами. Маємо зауважити, що діяльність означених суб'єктів попередження злочинності у першу чергу направлена на виявлення та усунення причин і умов конкретних злочинів, а не всієї злочинності, зважаючи на можливі відмінності

детермінантів усієї корупційної злочинності та окремих корупційних злочинів. Слід вказати, що лише окремі фактори корупційної злочинності знаходять свій вияв у конкретному злочині, детермінанти якого також не можуть характеризувати всю корупційну злочинність. Тому вбачається за необхідне спрямувати профілактичну діяльність правоохоронних органів на виявлення та усунення причин і умов не тільки конкретних злочинів, але й корупційної злочинності в цілому.

Зазначимо, що у кримінології досить дискусійним залишається питання співвідношення причин і умов загальної злочинності, окремого виду злочинності та конкретного злочину. Як ми вже відзначали, поле детермінантів корупційної злочинності і окремих корупційних злочинів за своєю природою повною мірою не може збігатися. Із наведеним положенням погоджується І.М. Даньшин [2], вказуючи на принципові відмінності між конкретним злочином, їх групою та злочинністю у цілому, відповідно до чого пропонується розрізняти й їх причини та умови на основні, загальні та безпосередні.

Деякі вчені робили спроби сформулювати головну причину злочинності, яка була б спроможна пояснити також і окремі її різновиди, а також конкретний злочин. Так, О.М. Бандурка і Л.М. Давиденко [3] головними причинами існування факторів, здатних детермінувати злочинність, називають суспільні протиріччя. Однак, як на нас, суспільні протиріччя виступають не стільки безпосередньою причиною корупційної злочинності, скільки основою виникнення причинного комплексу таких злочинів, чому також має приділятися увага при розробці заходів протидії злочинності.

Необхідно розрізняти зовнішні та внутрішні фактори корупційної злочинності, що у своїй сукупності зумовлюють конкретну злочинну поведінку за конкретної криміногенної ситуації. З цього приводу пропонується розрізняти зовнішні та внутрішні фактори таким чином, що до зовнішніх причин скоєння злочину включаються несприятливі умови морального формування особи злочинця, а до внутрішніх причин – соціально негативні погляди, інтереси, установки та орієнтації. Усе зазначене вище складає причинність злочинності, що являє собою лише один різновид взаємозв'язку явищ, об'єктивна сутність якого зводиться до породження причиною наслідку. Так, у кримінології

зазначається, що «причинний зв'язок є зв'язком генетичним і причина сама по собі вже породжує наслідок» [4].

Наразі існують різні поняття для відображення змісту причинно-наслідкового комплексу, а саме – детермінація, причини й умови, фактори злочинності. Зазначимо, що детермінація являє собою найбільш загальну категорію, яка характеризує залежність одних явищ і процесів від інших, у тому числі й зв'язок тих обставин об'єктивної дійсності, що формують причинно-наслідковий комплекс як корупційної злочинності, так і конкретного корупційного злочину. На підтвердження цього В.Д. Малков [1] відзначає, що загальним для усіх детермінант злочинності є те, що в їхній основі завжди лежать об'єктивні соціальні протиріччя.

У рамках розмежування причин і умов корупційної злочинності досить неоднозначною залишається й природа умов злочинності як соціально-правового явища. Так, П.Д. Біленчук, А.П. Гель та інші [4] поділяють умови злочинності на об'єктивні та суб'єктивні, тоді як І.М. Даньшин [2] наголошує, що умовами злочинності та окремого злочину є виключно об'єктивні факти реальної дійсності. Як на нас, критерієм диференціації умов злочинності на об'єктивні та суб'єктивні має виступати рівень їх незалежності від волі конкретної людини. При цьому у порівнянні умов злочинності з їх причинами останні мають безсумнівно суб'єктивну природу, однак, й низка умов злочинності також не позбавлена суб'єктивного чинника їх формування, що має вагомим значення при розробленні заходів з протидії злочинності. Внутрішні суб'єктивні умови злочинності кримінологами визначаються як умови, що здійснюють вплив на злочинність і пов'язані зі способом життя людей [4].

Зазначимо, що до внутрішніх суб'єктивних умов злочинності в аспекті корупційної злочинності, наприклад, належить недосконалість кримінального законодавства, а також недоліки в роботі правоохоронних органів, порядку реєстрації та обліку злочинів, протидії злочинності тощо. Крім цього, П.Д. Біленчук, А.П. Гель та інші [4] пропонують відносити до внутрішніх суб'єктивних умов також і корумпованість частини посадових осіб та працівників правоохоронних органів. Щоправда, на нашу думку, відносно корупційної злочинності названу корумпованість можна розглядати і як

безпосередній наслідок дії інших детермінантів, що призводить до вчинення корупційних службових злочинів, передбачених статтями 368–370 КК України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [5]. Таким чином, маємо зауважити мінливий характер певних явищ реальної дійсності, які можуть відігравати різну роль у причинно-наслідковому алгоритмі корупційної злочинності, виявляючись у конкретних корупційних злочинах у вигляді їх детермінантів або наслідків.

Зовнішні об'єктивні умови корупційної злочинності не залежать від волі індивіду та мають найбільш загальний характер. Так, можна відзначити лише непрямий вплив економічної ситуації в державі та регіоні, системи державного управління, організації державного механізму на рівень корупційної злочинності у державі. Вказане вище А.Й. Міллер [6] пояснює тим, що зовнішні умови, що визначають людську поведінку, обов'язково мають трансформуватися в чинники свідомості, почуття, волю, тобто набути форм внутрішніх спонукань, щоб стати суб'єктивними детермінантами.

Підкреслимо, що сутність причин корупційної злочинності виявляється у тому, що певні суспільні явища та процеси, впливаючи на формування негативних поглядів і установок, у поєднанні з криміногенною мотивацією зумовлюють злочинну діяльність. Деякі вчені, у тому числі А.Й. Міллер, пропонують визначати причини злочинів як «конкретні дії (бездіяльність), що спричиняють або створюють загрозу спричинення шкоди об'єктам кримінально-правової охорони» [6]. Проте наведена дефініція більше характеризує об'єктивну сторону одиничного злочину, не відображаючи особистісну складову формування причин злочинів. Самі ж криміногенні властивості особи ще не є причинами злочинів, так само як і суспільні явища та процеси. Таким чином, дана причина створює можливість суспільно-небезпечного наслідку, а умови лише сприяють реалізації даної можливості.

Підсумовуючи викладене вище, відзначимо, що причинний комплекс корупційної злочинності складається із взаємодії об'єктивних і суб'єктивних елементів, комплексу взаємопов'язаних і взаємообумовлених умов і причин, що з урахуванням криміногенної ситуації у своїй сукупності й зумовлюють вчинення суспільно-небезпечних діянь у сфері службової діяльності.

З огляду на складну природу системи факторів корупційної злочинності

вбачається за доцільне класифікувати їх у контексті визначення характеру зв'язків між окремими елементами факторів корупційної злочинності. При цьому, безперечно, найбільш загальною класифікацією факторів корупційної злочинності виступає їх розподіл на причини, умови й інші детермінанти, зокрема такі, як мотивація, криміногенна ситуація і т.д., які відрізняються між собою за характером механізму впливу (глибиною впливу) на детермінацію корупційної злочинності.

Наближеною до цього є й інша класифікація факторів злочинності, що передбачає розподіл усіх факторів на об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні та суб'єктивні. Так, якщо об'єктивними факторами у загальному вигляді виступають певні соціальні протиріччя у площині стану економіки, соціального устрою тощо, то суб'єктивні фактори, якими можуть бути як причини, так і умови, створюються діяльністю людини. Наприклад, корумпованість, бюрократизм, низька правова культура є суб'єктивними факторами хабарництва. Значення наведеної класифікації факторів корупційної злочинності виявляється у диференційованому доборі засобів профілактики та протидії виникненню та розвитку причин і умов корупційної злочинності.

Таким, що має значення для розробки адекватних заходів протидії корупційній злочинності, є встановлення змісту та сфери існування відповідних факторів корупційної злочинності. Зокрема за цим критерієм Н.А. Беляєв [7] виділяє економічні, соціальні, політичні та духовні фактори, а І.М. Даньшин [8], називаючи також і суспільно-психологічні, негативно-правові та організаційно-управлінські, звертає увагу на невиключність даного переліку факторів злочинності, який може доповнюватись, наприклад, факторами злочинності у культурно-виховній сфері життя суспільства.

Відзначимо, що фактори корупційної злочинності за своєю сутністю можна поділяти на соціальні та біологічні. При цьому, як справедливо зауважує В.Д. Малков [1], проблема співвідношення соціального та біологічного має не тільки теоретичне, але й практичне значення, а також відповідну методологічну спрямованість. На нашу думку, в рамках кримінологічного дослідження детермінантів корупційної злочинності слід враховувати передусім соціальну обумовленість причин злочинності як складного соціально-правового явища.

Однак не можна погодитись із поширеною в науці тезою, що біологічні причини набувають вагомого значення тільки щодо конкретних корупційних злочинів, а не всієї корупційної злочинності. Це обумовлюється тим, що як соціальні, так і біологічні причини корупційної злочинності опосередковуються особливостями мисленнєвої діяльності та психологічного складу особистості, що дозволяє виокремити психологічний чинник корупційної злочинності.

Разом із тим, так само як і соціологічний підхід до визначення пріоритетної причини злочинності, у тому числі й досить суперечливий у визнанні абсолютною причиною злочинності антагоністичних протиріч, так і біопсихологічні фактори, які переважно лише сприяють або ускладнюють формування особистості, не повинні абсолютизуватись при кримінологічному дослідженні причинного комплексу корупційної злочинності. Тому маємо погодитись із Н.Ф. Кузнецовою [9], яка наголошує на соціально-психологічному змісті злочинності. Відповідно до цього причиною корупційної злочинності слід вважати систему негативних соціально-психологічних явищ, що зумовлюють існуючі у суспільстві та державі протиріччя та детермінують корупційні злочини.

Зазначимо, що у структурі причинного комплексу злочинності саме як соціально-правового явища можна диференціювати фактори злочинності залежно від сфери їх походження та функціонування. Вбачається, що такий розподіл детермінант загальної злочинності дозволить виокремити ті їх групи, що найбільш істотно впливають на корупційну злочинність. При цьому, у кримінології така класифікація факторів злочинності наразі все ще зберігає проблемний характер. Так, О.М. Бандурка і Л.М. Давиденко [3] розподіляють усі причини та умови злочинності на фактори економічного характеру, фактори соціального характеру, фактори соціально-культурного характеру, фактори соціально-демографічного характеру, а також фактори соціального контролю над протиправною поведінкою населення.

Сфера економіки є одним із рівнів функціонування не лише суто економічної злочинності, але й корупції, що її супроводжує, внаслідок чого розвиток економічних відносин стає живильним середовищем проявів корупційної злочинності. Зокрема серед факторів економічного порядку маємо

виділити такі особливості економічної системи держави, як нерівномірність розвитку галузей господарства, помилки у стратегії й тактиці економічних реформ, нестійка економічна ситуація, нераціональний розподіл бюджетних асигнувань, незайнятість населення, ріст майнової диференціації, співвідношення свободи ринку та обсягів державного регулювання і т.д.

Разом із зазначеним вище у кримінології [1] факторами економічного характеру злочинності також називають загальну економічну кризу, протиріччя між економічними потребами населення і можливостями суспільства в їх задоволенні, безробіття, інфляцію, поляризацію населення за рівнем доходів, наявність і поширення тіньової економіки, недостатню інтегрованість національної економіки у світову. Як на нас, серед викладеного одним із ключових економічних детермінантів є більш високий рівень прибутковості злочинної економічної діяльності порівняно з рівнем прибутковості легальної економічної діяльності. При цьому, у даному разі вчинення корупційних злочинів під впливом означених факторів економічного характеру відбувається не тільки в межах такого явища об'єктивної дійсності як корупційна злочинність, але й економічна злочинність.

З огляду на соціальну зумовленість злочинності, в основі причин якої є об'єктивні негативні соціальні явища та процеси, безперечно, що перше місце у причинному комплексі корупційної злочинності займають фактори соціального, у тому числі й соціально-культурного і соціально-демографічного характеру. Вважаємо, що такі обставини, як життєвий рівень населення, забезпеченість відповідними соціально-побутовими благами (житлом, товарами, послугами тощо), рівень доходів населення, безпосередньо позначається на формуванні у злочинності корисливої спрямованості. При цьому, до однієї з іманентно властивих ознак корупційної злочинності й відноситься її корисливий характер, який виявляється у використанні певною особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди, що у свою чергу підпадає під легальне визначення корупції за ст. 1 Закону України від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI [10].

Разом із цим, варто також виділити і такі соціальні фактори загальної злочинності, як освітній і культурний рівень населення, менталітет, звичаї,

традиції та стереотипи поведінки, а також рівень розвитку та духовної організації конкретної особи і всього населення в цілому. Підкреслимо, що наведені детермінанти виявляються в усіх сферах злочинної діяльності, виявляючи схильність і готовність особи вчиняти насильницькі злочинні дії або ж злочини у сфері економічної та службової діяльності, що в силу складного механізму злочинної діяльності, як правило, вимагає високого рівня освіченості злочинця. Своє значення у причинному комплексі корупційної злочинності, як вказувалось нами вже вище, має менталітет населення, який в Україні досить виразно характеризується схильністю до корупції і толерантністю громадян до такого способу вирішення власних потреб, а також моральним деградуванням чиновницького апарату.

Дещо меншою мірою порівняно з економічними та соціальними детермінантами у причинному комплексі корупційної злочинності виявляється дія факторів соціально-демографічного характеру, однак наголошуємо, що незалежно від інтенсивності дії того чи іншого фактору саме їх сукупність у цілому і детермінує злочинність. Все ж, на нашу думку, загальні фактори соціально-демографічного характеру слід розгляди переважно лише в аспекті умов корупційної злочинності, що безпосередньо не призводять до вчинення конкретних злочинів, а лише сприяють їм, формують криміногенну обстановку та позначаються на формуванні особливостей психіки особи злочинця. З огляду на це, до соціально-демографічних детермінантів О.М. Бандурка і Л.М. Давиденко [3] зараховують чисельність і щільність населення, темпи зростання або зниження чисельності населення, статевовіковий і національний склад, співвідношення груп населення за соціально-професійним та сімейним станом, розмір території, функціональні ознаки населення, міграцію населення тощо.

Крім цього, вбачаємо за належне виділити також і політичні та правові фактори злочинності, що в результаті недоліків політико-правової системи істотним чином позначаються на рівні загальної злочинності, у тому числі й корупційної. Саме такі причини загального характеру як правовий нігілізм, правова легковажність, відсутність політичної та правової культури, проблеми якості правового регулювання державної служби спонукають до вчинення

корупційних злочинів, зокрема таких, як одержання хабара, а також давання та пропозиція хабара.

Адаптуючи визначені у роботах вітчизняних і зарубіжних кримінологів [1, 11] політико-правові фактори злочинності до корупційних злочинів, маємо також назвати і нестабільність політичного режиму та кримінальної політики, нерозвиток партійної системи, недоліки у підборі керівних кадрів, практику лобіювання інтересів окремих соціальних груп, відмежування більшості населення від участі у державному управлінні, несформованість інститутів громадського суспільства, а також бюрократизацію та корумпованість управлінського апарату і системи правосуддя.

При цьому, у профілактиці та протидії корупційній злочинності слід враховувати, що дія причин правового характеру прямо пов'язана з відповідними умовами злочинності, а саме недосконалістю законодавства, недоліками правозастосовної практики, неефективністю правового виховання та профілактики. Все це виступає підґрунтям того, що деякі вчені основною причиною розквіту корупції узагальнено називають незабезпечення державою потрібного реформування суспільства [3], із чим на концептуальному рівні не можна не погодитись.

Поряд із політико-правовими факторами корупційної злочинності дещо подібними за своєю природою є організаційно-управлінські детермінанти корупції. Їх можна розглядати як результат дії таких правових причин і умов злочинності, як недосконалість законодавства та низька правова культура суспільства в цілому і окремого громадянина зокрема. До числа таких організаційних факторів, які сприяють корупційній злочинності, Л.С. Анохіна [11] пропонує відносити порушення в підборі і розстановці кадрів, порушення в організації та низьку якість контрольно-ревізійної діяльності, відсутність вимогливості з боку вищих посадових осіб стосовно дотримання підлеглими правових норм службової діяльності, неналежні умови для виконання службових обов'язків на окремих ділянках. При цьому, зважаючи на організаційний характер даних факторів злочинності, вони мають усуватись, насамперед, на рівні організаційних форм діяльності відповідних інституцій. Протидія організаційним факторам корупційної злочинності, як на нас, має

зосереджуватись у напрямі підвищення якості роботи відповідних службових осіб і посилення відповідальності їх керівництва за точним й неухильним дотриманням приписів правових норм, що, у свою чергу, також вимагає забезпечення належного нормативного регулювання.

Таким чином, причини і умови корупційної злочинності являють собою складну сукупність криміногенних обставин, які різною мірою у взаємодії з особистістю особи злочинця й іншими факторами детермінують вчинення корупційних злочинів. Кримінологічно значущою є диференціація факторів корупційної злочинності залежно від їх природи на об'єктивні та суб'єктивні; зовнішні та внутрішні; політичні, економічні, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, правові та ідеологічні. Відповідно до цього, заходи протидії корупційній злочинності мають спрямовуватись на подолання її причини і умов з урахуванням специфіки їхнього формування та дії, а також рівня взаємозв'язку з іншими факторами злочинності.

Список використаних джерел:

1. *Кримінологія: учебник [для вузов] / под ред. проф. В.Д. Малкова. – 27-е изд., перераб. и доп. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2006. – 528 с.*
2. *Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник [для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. – 288 с.*
3. *Бандурка А.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография / А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко. – Х.: Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. – 368 с.*
4. *Біленчук П.Д. Генезис злочинності: детермінація та причинність / П.Д. Біленчук, А.П. Гель, М.Т. Задояний, Л.В. Мошняга // Економіка. Фінанси. Право. – 2010. – № 10. – С. 32–36.*
5. *Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 р., № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – Ст. 920.*
6. *Міллер А. Що таке причини та умови злочинів? // Право України. – 2001.–*

- № 5. – С. 89–92.
7. *Криминология: учебник / Н.А. Беляев, И.В. Волгарева, Н.М. Кропачев и др.; под ред. В.В. Орехова. – СПб.: Издательство С.-Пб ун-та, 1992. – 216 с.*
8. *Криминологія. Загальна та Особлива частини: підручник [для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисолед; за ред. І.М. Даньшина. – Харків: Право, 2003. – 352 с.*
9. *Криминология: учебное пособие [для вузов] / под редакцией Н.Ф. Кузнецовой и Ю.Я. Аргуновой. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 208 с.*
10. *Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»: від 7 квітня 2011 р., № 3206-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 44. – Ст. 1764.*
11. *Анохіна Л.С. Криминологічні питання дослідження: детермінант хабарництва / Л.С. Анохіна // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – 2007. – Т. 20 (59). – № 1. – С. 73–76.*

Шевченко О.В. Причини та умови корупційної злочинності

Виконано аналіз причин і умов корупційної злочинності, встановлені їх основні риси та характер впливу на детермінацію злочинної діяльності, а також визначено особливості дії криміногенних факторів на рівні всієї корупційної злочинності та окремих корупційних злочинів.

Ключові слова: причини та умови, фактори, детермінація, корупційна злочинність.

Шевченко А.В. Причины и условия коррупционной преступности

Выполнен анализ причин и условий коррупционной преступности, установлены их основные черты и характер влияния на детерминацию преступной деятельности, а также определены особенности действия криминогенных факторов на уровне всей коррупционной преступности и отдельных коррупционных преступлений.

Ключевые слова: причины и условия, факторы, детерминация, коррупционная преступность.

Shevchenko O.V. Causes and conditions of corruption crime

The analysis of causes and conditions of corruption crime is made; also it was established its main features and the impact on the determination of criminal activity, and determined features action of the criminal factors to total corruption and individual corruption.

Key words: causes and conditions, factors, determination, corrupt crime